

İMADƏDDİN NƏSİMİNİN DİNİ-FƏLSƏFİ, ƏDƏBİ-MƏDƏNİ DÜNYAGÖRÜŞÜNÜN ÜMUMİ ASPEKTLƏRİ

Tariyel Qəni

Azərbaycan Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: gani.tariyel@au.edu.az

Xülasə. Məqalədə XIV-XV əsrlər Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndələrindən biri - İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığında sufi, hürufi və dünyəvi xarakterli şeirlər təhlil edilmiş, özünəməxsusluqları ortaya çıxarılmışdır. Belə qənaətə gəlinir ki, şairin hürufi dünyagörüşünün mahiyyətində dayanan allah//söz//insan//varlıq münasibətləri bütünlükdə orta əsrlərin dini-fəlsəfi, ədəbi-mədəni axarını müəyyənləşdirir.

Açar sözlər: Fəzlullah Nəimi, İmadəddin Nəsimi, sufizm, hürufizm, təsəvvüf ədəbiyyatı.

**THE GENERAL ASPECTS OF THE
RELIGIOUS-PHILOSOPHICAL AND
LITERARY-CULTURAL WORLDVIEW OF
IMADADDIN NASIMI**

Tariyel Gani

Azerbaijan University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The paper analyzes Sufi, Hurufism and worldly poems, as well as their specific features in the creation of Imadaddin Nasimi, one of the outstanding representatives XIV-XV centuries Azerbaijani poetry. It is concluded that the context “Allah//word//human// being” determines the main religious, philosophical, literary and cultural trend of Eastern medieval poetry.

Keywords: Fazlullah Naimi, Imadaddin Nasimi, Sufism, Hurufism, sufi literature.

**ОБЩИЕ АСПЕКТЫ РЕЛИГИОЗНО-
ФИЛОСОФСКИХ И ЛИТЕРАТУРНО-
КУЛЬТУРНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ
ИМАДЕДДИНА НАСИМИ**

Тариель Гани

Университет Азербайджан, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье проанализированы суфийские, хуруфизмские и мирские стихи, а также их специфические особенности в творчестве Имадеддина Насими, одного из выдающихся представителей азербайджанской поэзии XIV-XV веков. Таким образом можно сделать такой вывод, что хуруфидское мировоззрение поэта «Аллах//слово//человек//суть», определяет основу религиозно-философского, литературно-культурного течения средневековья в целом.

Ключевые слова: Фазлуллах Наими, Имадеддин Насими, суфизм, хуруфизм, суфийская литература.

1. Giriş

Hürufiliyin irfani mahiyyəti və İmadəddin Nəsimi yaradıcılığında ifadə aspektləri ədəbiyyatşünaslıq elminin aktual problemlərindən biri hesab oluna bilər.

Bu baxımdan İmadəddin Nəsimi yaradıcılığının mahiyyətində dayanan hürufilik dünyagörüşünün məzmun və ifadəlilik qatlarını, məfkurə hadisəsi olaraq ümumi sistemini aydınlaşdırmaq daha məqsədmüvafiqdir.

İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığının zənginliyində aparıcı istiqamətlərdən birini onun hürufi dünyagörüşünün aydınlaşması dayanır. Bu istiqamətdə Azərbaycan ədəbi-nəzəri fikrində müxtəlif səviyyəli təhlillər aparılmış və bu gün də aparılmaqdadır. Ümumiyyətlə, orta

əslər Azərbaycan ədəbiyyatının, bütünlükdə Şərqi ədəbi-mədəni düşüncəsinin ağırlıq mərkəzini, demək olar, təsəvvüf ideyalarının aparıcılığı təşkil etmişdir. Bunun da bir sıra köklü səbəbləri vardır və ictimai-siyasi olandan ədəbi-mədəni, dini-fəlsəfi olana qədər ciddi genişliklə müəyyənləşir. Təkcə sufi ədəbiyyatının kəmiyyət və keyfiyyət anlamında əhatə etdiyi məzmun məsələnin mahiyyətinin aydınlığı üçün örnekdir. Öz qaynağı etibarilə müqəddəs kitabımız Qurana bağlanan sufizm elə möhtəşəm məfkurə, mədəniyyət hadisəsidir ki, orta əslər ədəbi-mədəni düşüncəsinə onsuz təsəvvür etmək mümkünsüzdü. XIV-XV əsrlərin görkəmli simalarından olan İmaddədin Nəsiminin yaradıcılığı da bütün mahiyyəti ilə məhz bu düşüncənin üzərində köklənmişdir. Onun ayrı-ayrı şeirlərinin mətn informasiyası, struktur xüsusiyyətləri, sənətkar özünəməxsusluqlarının ümumi mənzərəsi ciddi yanaşmaları, sistemli təhlilləri zəruriləşdirir.

XIV-XV əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi-mədəni mənzərəsi, ictimai-siyasi mühiti əhatə etmək, onu bu və ya digər dərəcədə fətləşdirmək anlamında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu gün həmin dövrə diqqət yetirdikdə və Fəzlullah Nəimi, İmaddədin Nəsimi timsalında siyasi mənzərəni nəzərdən keçirdikdə proseslərin ümumi məzmunu haqqında dolğun təsəvvür yaranır. Moңqol-tatarların, Teymurilərin, Osmanlı xanədanının apardığı mücadilə, cahangirlik savaşı bütünlükdə xalqın taleyindən keçmişdir. Kəndlərin, şəhərlərin xarabalığa çevrilməsi, böyük insan köçlərinin yaşanması, talanlar, qırğınlar, günahsız insan faciələri o dövrün ümumi mənzərəsinin reallıqlarıdır. Hürufiliyin bir məfkurə hadisəsi olaraq meydana çıxmasının əsasında duran istiqamətlərdən biri də məhz budur. Ədəbiyyat həmişə öz aparıcı missiyası ilə ciddi mövqe nümayiş etdirmişdir və bir növ siyasi mühitə bu və ya digər dərəcədə təsirdə olmuşdur. Əlbəttə burada himayədarlıq funksiyası da xüsusi önəm daşıyır. İmaddədin Nəsimi də bütün gücü ilə bu düşüncəyə köklənmiş, Şamaxı, Bakı, Təbriz, Bağdad, Bursa, Şam, Misir, Hələb, Şiraz və başqa yerləri gəzmiş, həmişə də öz ideyaları, fitri istedadı ilə ətrafında güclü mühit yarada bilmişdir.

2. Nəsimi yaradıcılığında ictimai-fəlsəfi ideyaların təcəssüm problemləri

“Məkansız oldu Nəsimi” deyən şairin müxtəlif məqamlarda vurğuladığı “məkanı yoxdur onun” qənaəti dərvişlik missiyasından irəli gəlirdi. Görkəmli ədəbiyyatşünas alim Mirzağa Quluzadə öz təhlillərində şairin yaradıcılığına mühit kontekstində münasibət bildirərək yazır: “Nəsimi lirik şairdir. Onun yaradıcılığının ən böyük tarixi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, şair saray mədəniyyəti ədəbiyyatına tamamilə zidd bir yolla gedərək öz şeirlərində ictimai-fəlsəfi ideyalar tərənnüm etmişdir. Onun lirikasında feodal-ruhani cəmiyyətinə, ictimai ədalətsizliyə tənqidi münasibət öz bədii ifadəsini tapmışdır. Müasir həyatla, xalq kütlələrinin həyatı ilə çox bağlı olan şair cəmiyyətdəki haqsızlığı, ictimai bərabərsizliyi, zülm və özbaşnalığı pisləmişdir. Nəsimi coşqun bir ehtirasla həqiqəti, insanpərvərliyi, doğruluğu tərənnüm edən bir şairdir” [5, s.14]. “Zalım oldun zülm əkərsən kəndi tarlaya, zalımın zülm şərinə tarlada üsyan bitər” qənaəti sırf tarixin, dövrünün reallıqlarına bağlanırdı. Daxili

çəkişmələr, ayrı-ayrı mənəb sahiblərinin xalqa münasibəti, təqiblər, böhtanlar, əhalinin zülm altında yaşaması və s. hamısı orta əsrlərin ağırlı-acılı həyat reallıqları idi. Müharibələr, vergi mükəlləfiyyəti məhz bu və ya digər dərəcədə qarşıdurmalara, narazılıqlara yol açdı. Ona görə də İmadəddin Nəsiminin şeirlərində dövrün reallıqları, aydınlaşmalı problemlər sual olaraq qoyulur:

Qanı bir əhdü peymanı bütün yar,
Qanı bir qövlü gerçək doğru dildar?
Qanı əhdində şol sabit qədəm kim,
Qoyum onun adın doğru, vəfadar?
Qanı gerçəkliyin bir həqqə aşiq,
Qanı görmüş həqqi bir əhli-didar? [6, s.14].

Göründüyü kimi, burada şairi bir yaradıcı olaraq düşündürən insanın mahiyyəti məsələsidir. Yəni bu suallar bir problem olaraq bütün zamanların baş verən olacaqlarını əhatə etməklə məsələnin ciddiliyini özündə ehtiva edir.

Hürufiliyin insan konsepsiyasında “həqq surətidir yarın camalı” bir xətt olaraq həmişə aparıcılığı müəyyənləşdirir. Fəzlullah Nəimi, İmadəddin Nəsimi və eləcə də daha əvvəlki zaman kəsirlərində yaşamış təriqət mürşidləri; Həsən Bəsiri, Zünun-əl-Misri, Bəyazid Bistami, Həllac Mənsur, Cüneyd Bağdadi, Qəzali, Mühyəddin ibn Ərəbi, Əhməd Yasəvi, Cəlaləddin Rumi, Yunis Əmrə, Şah Qasım Ənvar və bu kimi böyük fikir adamları ilahi hikməti, Allah sevgisini, Həqqül-yəqinə qovuşmağı bir missiya, məqsəd olaraq içlərinə yerləşdirmişlər. Vəcd, ilahi duyum, hissi qavrayış, haqq sevgisinə bağlanan müxtəlif çeşidli hallar mərifət yolçuluğunda özünü aparıcı xətt olaraq göstərir. İlahi keyfiyyətlər qazanmağın mümkünlüyü orta əsrlərin sufi dünyagörüşündə müxtəlif səviyyələrdə özünü göstərməkdə idi. Həllac Mənsur bu modelin mövcud ola bilmək imkanlarını ortaya qoymaqla ciddi qarşıdurmalara yol açdı və “mən özüm yoxam, məndə olan da haqdır” düşüncəsi ilə hürifiliyə gedən yolun bir növ oyanışı üçün əsas oldu. İlahi keyfiyyət və insani keyfiyyət prizmasından yanaşmada mərifət sahibləri dünyəvi meyillərlə irfani bilik kəsb etməni qarşı-qarşıya qoyurdular. Xüsusi olaraq vurğulayırdılar ki, irfani biliyə yiyələnməklə ilahi keyfiyyət qazanmaq mümkündür. “Təsəvvüf və irfan düşüncəsində son və başlıca məqsəd kamil insan problemdir... Kamil insan ən şərəfli xilqət, Allahın yer üzündəki varisi, xəlifəsidir. Quranın “Fətir” surəsində deyildiyi kimi: “Sizi yer üzünün varisləri edən (bir-birinin yerinə gətirən) Odur” (ayə 39). Varlıq da insana xatır yaradılmış, insanın timsalında Tanrı onu görəcək gözlər və tanıyacaq qəlblər xəlv etmişdir. İlahi əxlaqla əxlaqlaşmaq, mənəvi saflıq, ruhani kamillik sufizm etiqadında başlıca qayədir” [1, s.129].

Hürufiliyin bir təriqət olaraq orta əsrlərdə oynadığı funksiya Allah -Söz -İnsan - Varlıq sistemində fətləşir. Onu da xüsusi olaraq vurğulayaq ki, bu təriqətlərin yaranması hansısa təsadüfin, ovqatın hadisəsi olmayıb mahiyyət etibarilə reallığa, pozulmuş nizamın bərpasına və qorunmasına hesablanmışdır. Özünüdərk və ilahi keyfiyyət kəsb etmə hürifiliyin, ümumiyyətlə təriqət dünyagörüşünün mahiyyətində cövhər olaraq qorunur:

Həqtəala adəm oğlu özüdür,
 Otuz iki həq kəlamı sözüdür.
 Cümlə aləm bil ki, Allah özüdür,
 Adəm ol candı ki, günəş yüzüdür [6, s.156-157].

Göründüyü kimi, bu misralar hürufiliyin bir məfkurə, dini-fəlsəfi, ədəbi-mədəni hadisə olaraq nələrlə səciyyələnməsini, mahiyyətində nələrin olmasını aydınlaşdırmaq baxımından kifayət qədər material verir. Fəzlullah Nəimi kamil insan məsələsindən danışanda vurğulayırdı ki, o, (kamil insan) aydan, günəşdən ulduzdan da əzəmətlidir. Varlıq onun vücudundadır. İnsan olmasaydı varlıq nəyə lazım olardı. Məhz Nəsimi də öz mürşidinin qənaətləri kontekstində məsələyə aydınlıq gətirir və “həqtəala adəm oğlu özüdür” söyləyir. Hətta ayrı-ayrı məqamlarda vurğulanan “cümlə aləm bil ki, Allah özüdür” qənaəti bir tezis, mahiyyət məsələsi olaraq hürufiliyin içindən keçir. Allahın qüdrətinin, onun ucalardan uca olmasının təsəvvür kodları ilə insanın ilahi keyfiyyət, mərifət əldə etməsi ilə o ucalığa çata bilməsi mümkünlüyü iç dünyasının əzəmətində fətləşir və irfani biliklər, arifin Haqq yolçuluğu bunun göstəricisidir.

Hürufiliyin məfkurə hadisəsi olaraq mahiyyətini aşkarlayan məqamlar təkə mənəviyyata bağlanmır (əlbəttə bu bir güclü tərəf olaraq özünü göstərir), burada həm də hüsn və surət məsələləri də bir tərəf olaraq özünə yer alır. Ümumiyyətlə, zahiri görkəm, hüsn, camal gözəlliyi Haqqın təcəllisi, töhfəsi kimi folklorda, bədii düşüncədə, təriqqət dünyagörüşündə özünə geniş yer almışdır. Mif örnəklərində, atalar sözü, məsəl, bayatı, nəğmə, nağıl, rəvayət, əsatir, dastan və s. nümunələrdə bunun lazımı qədər maraqlı örnəkləri vardır. İnsanın camal etibarilə gözəl yaradılması və onun Haqqa məxsus bir sıra əlamətlərin daşıyıcısı olması Nəiminin, Nəsiminin, Həqiqinin və başqalarının yaradıcılığında lazımı qədər özünə yer alır:

Aləmi yüzün gülüstan eyləmiş,
 Bülbülü sərməstü heyran eyləmiş,
 Ənbərin zülfün, pərişan eyləmiş,
 Mahini əbrində pünhan eyləmiş [6, s.157].

Və yaxud da bir başqa nümunəyə diqqət yetirək və bütün mahiyyəti ilə insanın zahiri gözəlliyinin, hüsn, camal qeyri-adiliyinin ucalığını aydınlaşdırır:

Ay ilə günəş yüzün heyranıdır,
 Müşk ilə ənbər saçın tərzanıdır,
 Çün Nəsimi aləmin sultanıdır,
 Dövr anın, dövrən anın dövranıdır [6, s.153].

Hürufilərin yaradıcılığında bu tip nümunələr kifayət qədərdir və xalq ədəbiyyatında, ümumiyyətlə bədii düşüncədə, aşıq yaradıcılığında bunun maraqlı örnəkləri vardır. Fəzlullah Nəimi, İmadəddin Nəsimi də öz şeirlərində bunların təriqqət kontekstində daha geniş fəlsəfi mahiyyətini təqdim edir və Tanrı ilə İnsan bağlantılarının camal gözəlliyi timsalında

mükəmməl formulunu təqdim edir. Bütün bunlar isə özlüyündə eşqə, sufi təsəvvüründə qəliblənmiş ilahi məhəbbət simvolikasına bağlanır. “Aləmi tutdu bu gün zülfü rüxun dastanı” deyən şair həm də əlavə edir ki, “eyləmiş canını çün, Nəsimi eşqə təslim” söyləməklə onun əzəmətini, ecazkarlıq funksiyasını ortaya qoyur. Klassiklərin yaradıcılığında eşqin sufu mahiyyəti, fəlsəfi simvolikası bütünlükdə mövcudiyyətə bağlanır, xilqətin mahiyyət və fitrətini müəyyənləşdirən, ortaya qoyan məsələ olaraq anlaşılır. Məhəmməd Füzuli vurğulayır ki, “eşq olmasaydı, olmazdı indi hüsn müştəhir, hüsn olmasaydı eşq itirmişdi şöhrətini”. Eşq və hüsn, onun müəyyənləşdirdiyi təsəvvür biri digərini aydınlaşdıran meyar olaraq sıralanır. Sufi, hürufi dünyagörüşündə ardıcıl şəkildə təkrarlanan eşq simvolikası və onuyn əhatə elədiyi məzmun hüdudsuzluqla, sərhədsizliyin əhatələdiyi məzmunla çevrələnir. Xaqani Şirvani “qəmdən qurtararsan ancaq eşq ilə” söyləyirdi. Hürufiliyin memarı Fəzlullah Nəimi Ulu yaradanın dünyanı sevərək yaratmasına xüsusi həssaslıqla yanaşır və varlığın eşqdən yaranması məsələsi təriqət düşüncəsində bir cövhər olaraq özünə yer alır.

Eşqə məkan oldu eylə ki can,
“Kün” əmrini eşq bildi insan.
Dünya üzü döndü çil-çırağa,
Gün çıxdı buludlar arxasından.

Nəsiminin şeirlərinin günümüzdə daşıyıb gətirdiyi təsəvvür, düşüncə informasiyası orta əsrlər ədəbi-mədəni mühitini, onun ümumi axarında dayanan hürufi və sufi məfkurəsinin mahiyyətini (həqiqi və metaforik mənşəsini), ümumiyyətlə, sistemin mövcudluq və yaranış prinsiplərini aydınlaşdırmaq üçün əsaslı material verir. Çünki İmadəddin Nəsiminin şəxsiyyəti, “adımı haqdan Nəsimi yazaram” qənaətinin arxasında dayananlar, “məkansız oldu Nəsimi”nin mətn aspektləri və mətn səviyyəsi, dərvişlik missiyasının məqsəd və məramı, Təbriz, Şiraz, Şam, Bakı, Şamaxı, Bursa, Mərəş, Bağdad, Misir, Hələb və s. kimi şəhərlərdə formalaşdırdığı təsəvvür və xüsusi marağa səbəb olması bir istiqamətdə onun məslək və əqidə adamı olaraq mücadiləsində faktlaşır. “Eşq ilə mən aşınayam, əql ilə yad olmuşam” deyən şair eşq və ağıl konseptində tipoloji müqayisələr aparır və son olaraq öz mahiyyətini eşqin ecazkarlığında tapır. Bütün varlıqların yaranışı, hətta dünyanın özünün yaranışı elə eşqin mahiyyətinə dayanır. Mövcudluğun özünün başlanğıcında, yaranışında eşq boy göstərir.

Eşq ilə gəldi cəmiyi-ənbiya,
Eşqdir seyrü süluki-övlia.
Eşq ilə yola girərlər biriya,
Eşq ilə vasil olurlar Tanrıya.

XIV-XV əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı İmadəddin Nəsimi yaradıcılığı ilə Şərq ədəbi-mədəni düşüncəsində yeni sferaya daxil olur. Daha doğrusu, Nəsiminin hürufi konsepsiyasının mahiyyətinin insan və onun ilahi dərki təşkil edir. Bu dərkin isə müxtəlif məqamları, daxili mahiyyəti Allah - hərf - insan - maddi varlıq nizamında faktlaşır. Könüllə ibadət, gözlə ibadət məsələsi bütün təriqətlərdə özünə bir tərəf kimi yer alır. Hürufilərdə də bu məsələ ciddiyyəti ilə ifadəsini tapır. Gözlə ibadət, gözəl üzə baxmaq Haqq ziyarəti olaraq qeyd edilir. Hürufi

şairlərin şeirlərində Kəbəni ziyarət etmək anlamına da gəlir. “Sufi-hürufi şeirlərində Nəsimi ali bir eşqi tərənnüm edərək insan –Allah anlayışlarını irəli sürür, zərrədə günəş axtararaq varlığın bir vücudun vəhdətindən yarandığını söyləyir. Şairin lirik qəhrəmanı da mütəfəkkir və arif bir aşiqdir. Yüksək bir eşq onu kamala çatdırır, həyat yoluna işıq saçaraq öz yaradıcılığı ilə qovuşdurur. Bu aşiq özü bütün qüsurlardan, keçici meyllərdən təmizləndiyinə görə ruhən və mənən əlçatmaz zirvələrə yüksəlir. Nəsimiyə görə, belə insanın məşhur sufi alimi Həllac Mənsur kimi “ənəlhəq” (mən haqqam) deməyə tam haqqı vardır” [8, s.302]. İmadəddin Nəsiminin ayrı-ayrı şeirlərində bu düşüncə müxtəlif tərəfləri ilə özünə yer alır və “ey könül, həq səndədir, həq səndədir” deməklə mənəvi ucalıqda (könül saflığında) haqqın özünü görür. “Bulmuşam haqqı, ənəlhəq söylərəm, həq mənəm, həq mənədir, həq söylərəm” qənaətinə gəlir. Bütün bunlar İmadəddin Nəsiminin dini-fəlsəfi məfkurəsini, hürufi dünyagörüşünü aydınlaşdıran məsələlər kimi daha ciddi yanaşmaları aktuallaşdırır.

Nəticə. İmadəddin Nəsimi XIV-XV əsrlər Azərbaycan poeziyasını zənginliyində xüsusi rolu olan şəxsiyyətlərdəndir. Onun həyata, ictimai-siyasi, mədəni mühitə baxışları və hürufiliyin qüdrətli nümayəndəsi olaraq ortaya qoymağa çalışdığı dini-fəlsəfi konsepsiya insanın mahiyyətinin dərinə hesablanmışdır. Aparılan təhlillər, tipoloji müqayisələr bunu bir tərəf kimi aydınlıqla göstərir.

İmadəddin Nəsimi hürufi dünyagörüşünün müəyyənliyi müstəvisində aparılan təhlillər onun bir filosof şair, şəxsiyyət kimi mühitdə oynadığı funksional rolu aydınlaşdırmaq üçün əsaslı material verir. XIV-XV əsrlər Azərbaycan ədəbi-mədəni mühitində yerini və mövqeyini, ədəbi prosesin ümumi axarını açıqlamaq baxımından xüsusi imkanlılıqla səciyyələnir.

Hürufiliyin bir məfkurə, dini-fəlsəfi, ədəbi-mədəni hadisə olaraq orta əsrlər Azərbaycan poeziyasında oynadığı rolu, İmadəddin Nəsiminin yaradıcı dünyagörüşündə insan konsepsiyasını aydınlaşdırmaq və daha sistemli təhlillərin aparılması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat

1. Babayev Y., (2014), Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (XIII-XVIII əsrlər), Bakı, Elm və təhsil, 760 s.
2. Cəfər M., (1973), Seçilmiş əsərləri, 2 cildə, I c., Bakı, Azərnəşr, 350 s.
3. Füzuli M., (1989), Heyrət, ey büt, Bakı, Gənclik, 224 s.
4. Quluzadə M., (1973), Böyük ideallar şairi, Bakı, Gənclik, 140 s.
5. Quluzadə M., (1962), Nəsiminin həyatı və yaradıcılığı. Nəsimi. Seçilmiş şeirlər. Bakı, Azərbaycan Uşaq və Gənclər Ədəbiyyatı Nəşriyyatı, s.5 (194).
6. Nəsimi I., (1962), Seçilmiş şeirlər, Bakı: Azərbaycan Uşaq və Gənclər Ədəbiyyatı Nəşriyyatı, 194 s.
7. Nəsimi İ., (1987), İraq divanı, Bakı, Yazıçı, 336 s.
8. Səfərli Ə., Yusifli X., (1998), Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı, Bakı, Maarif, 632 s.